

השיח הפסיכולוגי יוצא מהקליניקה: כיצד לחשוב על תרפיה בתרבות העכשווית?

זיוזיה ברונר וגליה פלוטקין עמרמי

המאמרים באסופה זו עוסקים בתהליך ההתפשטות המתמיד של השיח הפסיכולוגי בעולם בכלל ובישראל בפרט, תהליך שנע בין המקומי לבין והגלובלי, בין הפרטי לבין הציבורי-פוליטי, בין המדעי-קליני לבין היום-יומי. אסופה זו מאירה באור חדש את השיח התרפויטי כפי שהוא מופיע מחוץ לקליניקה והמעבדה – כמרכיב התרבות העכשווית על מגוון מופעיו הגלובליים והמקומיים.

מטרתנו היא לפרוש תמונה עשירה של השיח הפסיכולוגי כחלק מתהליך מעגלי ואינטראקטיבי שאנו מכנים "תרגום". כינוי זה אינו מתייחס להעברת אובייקט לשוני משפה אחת לאחרת, אלא לניידות – העברה והפצה של המושגים, התפיסות והמודלים על הנפש בין אזורים גיאוגרפיים, בין תחומי דעת ובין זירות תרבותיות שונות. ניוד זה מוביל את השיח התרפויטי מהקליניקה דרך מעברים ומרחבי ביניים רבים שבהם נוצרים שילובים מגוונים בין תרפיה לתרבות, שמאפשרים לשיח הטיפולי להתפתח, להתחדש ולהתפשט בכל העולם, עד להפיכתו לאחת השפות המרכזיות והגליטיות ביותר להגדרה, לניהול ולביטוי העצמי של האדם המודרני.¹ ההנחות והמושגים שמקורם בתיאוריות פסיכולוגיות ופסיכיאטריות מעצבים כיום את הדרכים שבהן אנו חושבים על ילדות, זוגיות, הורות, זקנה, מין, אהבה, תשוקה, משפחה, עבודה, פחד, שנאה, סבל נפשי, אושר, חולי ובריאות. כל אלו הם חלק אינטגרלי של השפה החינוכית, של חקר ההיסטוריה והחברה, של הספרות והקולנוע.

כיום נהוגות שלוש עמדות בכל הנוגע לניתוח השיח הטיפולי בגלגוליו התרבותיים והחברתיים: (1) העמדה הרווחת בקרב אנשי מקצוע בתחום בריאות הנפש בוחנת את התפשטות השיח הטיפולי כפועל יוצא של הצלחתו של מחקר אמפירי או ניסיון קליני, או שניהם יחד, ורואה בידע הטיפולי אמצעי לגילוי אמת בעלת תוקף אובייקטיבי לא רק בנוגע לפרט, אלא גם בנוגע לחברה כולה. על פי תפיסה זו, אנשי בריאות הנפש תופסים את המוסכמות התרבותיות וההשפעות המקומיות שמסרבות להטמיע לתוכן את שפת התרפיה כמיושנות או משניות לתובנות המדעיות, אשר מעניקות לנו הבנה ודרכי פעולה נאותות ונאורות. (2) לעומתם, התגבשה עמדתם של חוקרים מתחום הסוציולוגיה ומחקר התרבות, שהצביעו על מה שהם ראו כהשפעות שליליות של "ניצחון התרפויטי" – מונח שטבע פיליפ ריף² – בתרבות המערב, וטענו שהאוניברסליות שפסיכולוגים ופסיכיאטרים טוענים לה טומנת בחובה אידיאולוגיה המובילה להשלכות חברתיות בעייתיות. לדוגמה, נטען שדרכי חשיבה פסיכולוגיות מעודדות טיפוח של אדם העסוק תמיד בסיפוק צרכיו המידיים, שהן הופכות אותנו לאנשים א-פוליטיים ואנטי-קהילתיים, שהן מדגישות יתר על המידה את האי-רציונליות, שהפסיכולוגיה והפסיכיאטריה מכריזות על כל מי שלא מתאים לנורמה צרה כאדם חולה, שהמטפלים הם חלק ממנגנון פיקוח חברתי שמנרמל אותנו כדי למנוע חריגים חברתיים. בזמן שאנשי בריאות הנפש מדברים בשם אוניברסליות נפשית, הסוציולוגים מערערים על התוקף האובייקטיבי של דיבור זה. הם מקשרים את התפשטותו של השיח הטיפולי לתמורות מודרניות ולמערכות כלכליות ופוליטיות של קפיטליזם וניאו-ליברליזם, ומציגים אותו לרוב כהבניה אידיאולוגית שטומנת בחובה אינטרסים חלקיים ומסתירה מנגנוני שליטה. (3) העמדה השלישית, המזוהה עם ראייה אנתרופולוגית, מקדשת במידת-מה את המקומי והייחודי. לעתים היא מזהה את התפשטות השפה הפסיכולוגית עם מגמה אימפריאליסטית-תרבותית, שדרכה תפיסות מערביות של העצמי המציגות את עצמן כאוניברסליות וא-היסטוריות דוחקות תפיסות אחרות אל השוליים.

אמנם קולות ביקורתיים נשמעים באקדמיה אך "ניצחון התרפויטי" בתרבות המערבית אינו מוטל בספק. אי לכך חקר השיח הטיפולי, כפי שהתפשט מחוץ לכותלי הקליניקה, יכול לשמש כלי יעיל הן להבנת הדרך שבה אנו מבינים את הרגשות שלנו ושל אחרים, מביעים ומנסחים את העצמיות שלנו ומוגדרים על ידי החברה הסובבת אותנו, והן להבנת החברה הסובבת אותנו, דפוסי הסמכות והתקשורת המאפיינים אותה ותפיסת הזהות שלה.

האסופה הנוכחית מציעה עמדה רביעית נוסף על שלוש העמדות הנ"ל, אם כי היא אינה מכוונת לשמש להן תחליף אלא להעשיר את שיח המחקר בנקודת מבט חדשה ומאתגרת. מטרת המחקרים באסופה זו היא להאיר את ההיבטים והמרכיבים השונים של תהליכי התרגום שהופכים את השיח הטיפולי לחלק מתרבות המערב: להצביע על מגוון הדרכים שבהן הוא מתבטא באמצעות מוסדות וסוכנים שונים וכיצד הוא מעוצב על ידי הקשרים פוליטיים, כלכליים וגיאוגרפיים. ביסוד התפיסה המנחה את המאמרים נמצאת ההנחה שלא ניתן להפיג את המתחים בין המקומי לבין הגלובלי, בין הפרטי לבין הציבורי-פוליטי, בין המדעי-קליני לבין היום-יומי – וגם אין צורך בכך, כי הם מעניקים לשיח הטיפולי את חיוניותו ואת יכולתו להשתנות, להתאים את עצמו לסביבות תרבותיות וחברתיות שונות, ובדרך זו להתחדש. יתר על כן, אנו רואים בדינמיקת התרגום של השיח הטיפולי – בפריצת הגבולות שלו, במעבריו התמידיים בין תחומי דעת ועולמות תוכן מגוונים ובהתפשטותו על פני אזורים גיאוגרפיים ועולמות תרבותיים שונים – מאפיין בסיסי וחיוני שלו.

בין היתר, ייחודיות שיח התרפיה, המבדילה בינו לבין שדות שיח מדעיים אחרים כגון פיזיקה או מתמטיקה, נעוצה בכך שמדובר בשיח על אודות הסובייקט האנושי, שברובו נוצר – ולא רק מתגלה – במפגש בין בני האדם, ושמוון אל בני האדם. מוקד השיח הטיפולי – רגשות האדם ונפש האדם – הוא בהכרח חלק מסובייקט השיח. במילים אחרות, אחת הסיבות לדינמיקה הגלומה בשיח הטיפולי, שגורמת לו להתפשט במעגלים גדלים והולכים, נובעת מכך שהשיח הטיפולי הוא תוצר אנושי של עיסוק בבני האדם, שהוא מתייחס למציאות הפנימית של בני האדם ושהמפגש עמו והפנמתו מעצבים את זהותם.ⁱⁱⁱ אי לכך התרגום של השיח הטיפולי הוא תהליך מעגלי, חסר נקודת התחלה או סיום מובנית, וכל מקור מהווה השראה לתרגום, שבעצמו הוא תרגום של מקור אחר, מבלי שיהיה בנמצא מקור אבסולוטי.

מעגליות זו מאפיינת גם את הדיאלוג הקליני המתנהל בעולם הפרטי של חדר הטיפול, אשר לא נעסוק בו כאן. עם זאת, חשוב לציין שגם דיאלוג זה אינו נקודת התחלה אבסולוטית לשיח הטיפולי. כידוע, בחדר הטיפול מתנהל דו-שיח בין אדם שמשתף בחוויות סובייקטיביות לבין איש מקצוע שמתרגם חוויות אלו למונחים קליניים ולקטגוריות מדעיות. בדיאלוג זה, שפת ההדיוטות של המטופלים, שבה הם מתארים את עולמם הפנימי, את רגשותיהם, את עברם ואת יחסיהם עם הסובבים אותם, אינה שפה אישית-סובייקטיבית בלבד. הדרך שבה המטופלים מתנסחים בחדר הטיפול מכניסה לדיאלוג הקליני תפיסות תרבותיות מקובלות ושלל גורמים חברתיים כגון הרקע המשפחתי, המעמדי והתרבותי, רמת החינוך שלהם ועולם האמונות והתובנות המדעיות-פופולריות שלהם על אודות בעיות נפשיות שמקובלות בחברה שלהם. גם אם דלתות חדר הטיפול והמעבדה נעולות היטב, הרי שמבחינה תרבותית החומות המבדילות בין תחומים אלו לבין החברה הרחבה פרוצות לחלוטין. לא רק שמרכיבי שיח תרבותיים מקומיים נכנסים אל חדר הטיפול, אלא, כפי שאנו יודעים, השיח המקצועי לא נשאר בין כותלי הקליניקה והמעבדה לפסיכולוגיה או בגיליונות כתבי העת שעוסקים במחקר. מאז התהוותו הראשונית כשיח מדעי באמצע המאה ה-19 השיח המקצועי חודר אל החשיבה, הדיבור וההתנהגות שלנו בכל תחומי החברה, מעצב את תסריטי החיים שלנו, ומשפיע על מופעי התרבות הסובבים אותנו בטלוויזיה, בקולנוע ובתיאטרון, בספרות ובאמנות, ועל הדרך שבה אנו מבינים ומפרשים אותן – ובכך כמובן עוסקת אסופה זו.

במידת-מה, המטפלים והמדענים הם אלו שמניידים את שיח התרפיה אל מחוץ לעולם של חדר הטיפול והמחקר. אך הם בוודאי אינם הסוכנים היחידים שמתרגמים את השפה המקצועית של הנפש – שיש לזכור שהיא עצמה בבחינת תרגום של שפת המטופלים ונבדקי המחקרים – אל שפת התרבות הפופולרית. המטופלים לא רק מביאים חומרים מהחברה שלהם אל תוך הקליניקה, שהרי הם אינם נמענים פסיביים אלא מגיבים בדרך פעילה לנאמר על ידי המטפלים לא פחות משהמטפלים מגיבים למטופלים. עבור בני האדם אפיון ושיום של מצבם הנפשי הוא בעל משמעות רגשית וחברתית, ולכן הם מגיבים למיון, לסיווג או לפרשנות על אודות עצמם.^{iv} במפגש עם הפרשנות המקצועית זהותם והתנהגותם של האנשים עשויה להשתנות ולהשפיע בתורה על הקטגוריות המקצועיות, כך שגם כאן נוצר תהליך התמרה מעגלי שבו ידע,

פרקטיקות וסובייקטיביות משתנים ומגדירים זה את זה בהתמדה. אך פרשנויות וקטגוריות פסיכולוגיות לא רק מושפעות ומשפיעות על הזהויות של האנשים שבאים במגע אתן. לעתים יצירת קטגוריות חדשות של מצבים נפשיים מביאה להקמת מוסדות חדשים, ליצירת תוכניות התערבות ופרקטיקות חדשות לאבחון ולטיפול, לצמיחת תחומים דיסציפלינריים חדשים, כאשר אלו בתורם מגדירים מחדש מושגים מקצועיים ומעצבים את התנאים לתמורות עתידיות בידע המקצועי ובסובייקטיביות של בני האדם.

כאמור, כאשר מתבוננים בשיח הטיפולי כרצף של תרגום מתמשך, רואים שמדובר בתהליך רב-משתתפים, שעובר דרך מרחבי ביניים רבים, המקשרים בין השיח היום-יומי, לבין השיח המדעי והמקצועי, שכוללים בין היתר את המדע הפופולרי, את כלי התקשורת וסוכנים רבים אחרים. בכל אחת מתחנות אלו פעילים שחקנים שמתרגמים תפיסות שונות אל תוך השיח הטיפולי ושואבים ממנו מושגים עבור שפתם שלהם. בתהליך זה לא נוצרות השתכפלויות והשתקפויות, דרכי חשיבה ומושגים לא מועברים מתחום לתחום כפי שהם, אלא בכל מעבר הם מתורגמים מחדש.

כדי להבהיר נקודה זו, נדרשות עוד כמה מילים על מושג התרגום שאנו מרבים להשתמש בו. כבר בראשית המאה ה-20 הצביע ולטר בנימין (Benjamin) על כך שתרגום אינו אמור ליצור משמעות זהה בהקשר חדש, כלומר להעתיק את המקור למקום אחר.^v כפי שציין בנימין, התרגום "נוגע" במקור רק בחלקו הקטן וממשיך משם בדרכו שלו. על פי בנימין שני צווים – נאמנות וחופש – משולבים יחדיו בתהליך התרגום. כדי שיהיה אפשר לדבר על תרגום נדרשת מידה של נאמנות התרגום לטקסט המקורי, אך בו-בזמן, התרגום גם מאפשר ודורש מידה של חופש, של יצירתיות שבה טקסט חדש מתנסח בסביבה חדשה. אמנם בנימין עסק בתרגום ספרות, אך גם כאשר מדובר בתרגום של שיח על אודות הנפש והרגש אין הכוונה שתרגום מעביר מונח, הנחה או תיאוריה בשלמותם מתחום לתחום, משפה לשפה. עם זאת, בתרגום לא מדובר רק במעבר החוצה, אל מחוץ למקור, אלא הוא כולל גם תנועה פנימה, קבלה אל שדה לשוני חדש. לכן פול ריקר (Ricoeur) דיבר בהקשר זה על "הכנסת אורחים לשונית" (hospitalité langagière).^{vi} כמה מהמאמרים באסופה זו עוסקים גם בדרך שבה מושגים מהשיח הטיפולי מתקבלים בתוך שפה, תרבות או חברה, כאשר בראשית הדרך הם נטעו זר בהן.

אם כן, לאור האמור לעיל, מובנת בחירתנו במטפורת התרגום כמושג מרכזי לצורך אפיון הדינמיקה המעגלית בין התרפיה להתרבות, שאין בה התחלה ולא סוף, ושניתנת לפרימה בכל אחת מתחנותיה המרובות. לתפיסתנו, תרגום של השיח הטיפולי מתרחש בכל הרגעים והתהליכים שבהם נוצר מפגש בין החוויה הסובייקטיבית של האדם לבין ההמשגה, הפרשנות או המיון שלה, ונוצרת שפה כלשהי על אודותיה.

נוסף על שני העורכים, משתתפים באסופה זו 11 חוקרים ממגוון דיסציפלינות – פסיכולוגיה, אנתרופולוגיה, סוציולוגיה, תקשורת, היסטוריה, חקר התרבות וחקר הקולנוע – וממגוון מוסדות להשכלה גבוהה בארץ: אוניברסיטת תל אביב, האוניברסיטה העברית בירושלים, אוניברסיטת חיפה, אוניברסיטת בן גוריון וסמינר הקיבוצים. חוקרים אלו השתתפו בקבוצת המחקר "תרפיה בתרגום: ידע, תרבות, פוליטיקה" שהתכנסה כמה שנים במרכז מינרבה למדעי הרוח באוניברסיטת תל אביב, שגם מימן את הוצאת האסופה. הקבוצה קמה בחורף 2011 ופעלה עד לגיבוש אסופה זו במסגרת פרויקט מחקר רחב יותר על ניידות ידע, המתנהל במרכז מינרבה. שם הקבוצה הוצע במקור על ידי יוליה לרנר, אחת המשתתפות. התבוננות דרך פריזמת התרגום במגוון ההיבטים של תהליכים שדרכם מושגים מעולם הטיפול חודרים אל תחומי תרבות אחרים מחד גיסא, ושואבים מהם אל השיח הטיפולי מאידך גיסא, אפשרה לנו לסמן מוקדי עניין משותפים ולנסח שאלות חקר אגב קבלת מחויבויות מתודיות שונות. לדוגמה, כך עלתה השאלה, כיצד נוצרת שפה על עולמנו הפנימי, הנפשי, שמקבלת מעמד תרבותי של מקור, למרות העובדה שכאשר מדובר בעולם הבלתי נראה של נפש האדם, כל שפה היא סוג של תרגום? אך גם אם נניח שלשפות העצמי אין מקור, אין ספק שישנם תרגומים נוספים. לכן נשאלת השאלה, מיהם המתרגמים – כלומר, הפרשנים, המתווכים – שמעורבים בתהליך ההתמרה של הנחות ותפיסות

טיפול אל מחוץ לעולם המקצועי, מה מעמדם ומה תפקידם בהיווצרות התרגומים השונים? כיצד משפיעה זהותם על התהליך, אילו אסטרטגיות הם נוקטים, מהן עמדותיהם הערכיות ואילו אינטרסים מנחים אותם? זאת ועוד, האם ניתן להגדיר תנאים הכרחיים (פוליטיים, מוסריים, כלכליים, מוסדיים) להיווצרותם של תרגומים בזמן או במקום נתון? מה הופך תפיסות או מושגים פסיכיאטריים או פסיכולוגיים מסוימים לזמינים יותר למעבר ולהתפשטות בהקשרים תרבותיים רחבים, ואחרים לפחות אטרקטיביים לתרגום? באיזו מידה נדידת הרעיונות היא תוצאה של תהליכי גלובליזציה ובאיזה מידה היא חלק בלתי נפרד מהשיח הטיפולי ומתכונות הידע הפסיכולוגי? ואם בגלובליזציה עסקינן, עד כמה ניתן להתייחס לתהליכי התרגום השונים כמהלכים שנשלטים ומכוונים על ידי סוכנים מסוימים? ולבסוף, האם ניתן להבדיל בין תרגומים מוצלחים יותר ומוצלחים פחות, ואם כן, על פי איזה קנה מידה? מצאנו שגם אם אין ביכולתה של התבוננות בתהליכים אלו דרך פריזמת התרגום לספק תשובות שנכונות לכלל המקרים המגוונים שחוקרי הקבוצה עוסקים בהם מנקודות הראות הדיסציפלינריות השונות זו מזו, ניסוח השאלות המשותפות מזויות התרגום מצביע על מוקדי מחקר מעוררי מחשבה.

המחקרים שמוצגים כאן דנים במגוון ההיבטים של הגירתן של תפיסות פסיכולוגיות של רווחה וחולי נפשי מקליניקות במערב אל אזורים גיאוגרפיים חדשים ובמפגשם עם הקשרים תרבותיים לא-מערביים; בגלגולם של מושגים שמקורם בתורות המזרח אל השדה המדעי והקליני של הפסיכולוגיה המערבית; בהתפשטותן של הנחות האתוס הטיפולי לתרבות הפופולרית דרך אמצעי תקשורת ההמונים; בשילובם של מושגים ורעיונות פסיכולוגיים לתחומים מקצועיים חדשים, בתמורות בשיח הפסיכולוגי האקדמי והמקצועי עצמו וברכישתו רפרטוארים ואובייקטים חדשים, בפופולריזציה של בתי הספר לפסיכולוגיה בהקשר של תמורות בשוק העבודה, בתרגומם של המושגים הפסיכולוגיים לתחום הפואטי והקולנועי ועוד. בין המחקרים, ישנם שעוסקים במעשה התרגום כפעולה חברתית, ישנם המתמקדים בתהליך התרגום מנקודת ראות סמיוטית או מושגית וישנם המאמצים מבט סוציולוגי ובוחנים את התנאים החברתיים שמאפשרים או מעודדים תרגום זה או אחר כגון אתוסים לאומיים, תהליכים פוליטיים והתערבויות הומניטריות. כמה מהמחקרים בוחנים את תפקידם של הסוכנים השונים (אנשי טיפול, אנשי תקשורת, עובדי סיוע הומניטרי, גיבורי תוכנית מציאות או חולי נפש) כדמויות מפתח בתהליך התרגום. מחקרים אחרים מתמקדים בתנאים שמאפשרים את התרגום כגון שינויים כלכליים, תהליכים גלובליים של התפתחות הידע והתערבות באזורי סביל או מנגנונים בלתי פורמליים של הכרה בסבל. ישנם מחקרים שמתמקדים ביחסים בין הטקסט או המושג המתורגם לבין הסביבה שהוא מתורגם אליה, על מנת לזהות אפשרויות להתאמות וכשלים של התהליך. ישנם מחקרים שעוסקים במעשה התרגום עצמו, כלומר משתמשים במושג טיפולי לניתוח הזירה הלא-מקורית שלו, וישנם המתמקדים בניתוח אנתרופולוגי של שדה תרבותי ייחודי. מקצת המחקרים מאמצים נקודת מבט היסטורית בניסיון להתחקות אחר מסלול ההגירה של המושג מזירה אחת לאחרת, וישנם הבוחנים את התהליך כתהליך נרטיבי של הקניית משמעות לחוויה נפשית במבט רטרוספקטיבי. כמה מהמחקרים בוחנים את האפקטיביות של תהליך התרגום הטיפולי ומנסחים פרמטרים להצלחתו או לכישלונו. מחקרים אלו מתמקדים במקרים שבהם נעשה שימוש במושגים טיפוליים להגדרת מצבים שאינם מושאי השיח הטיפולי, או במקרים שבהם פרקטיקות טיפול מיושמות בהקשרים תרבותיים לא-מערביים. בשל ריבוי נקודות המוצא הדיסציפלינריות ומוקדי המחקר, המחקרים של חברי הקבוצה מתחברים יחד לתמונה מגוונת ועשירה.

באסופה שלושה שערים: השער ראשון כולל ארבעה מאמרים שעוסקים בהיבטים שונים של השילוב והמתח בין הגלובלי למקומי בשיח הטיפולי הישראלי. מיכל פגיס מפתחת את המושג "עבודה רגשית" (affective labor) כדי לנתח את השיח על חיי הרגש העכשוויים במקומות העבודה בישראל, ואת הדרך שבה תפיסות פסיכולוגיות ורוחניות חודרות לעולם המקצועי הישראלי בעזרת טכניקות אימון. פגיס מראה כי עליית תרבות האימון בישראל היא תוצר של כמה גורמים משולבים: שינויים ברמת המקרו אשר הובילו לאי-ביטחון תעסוקתי, שיטות ניהול חדשות אשר מעודדות את הקשר הרגשי בין העובד לבין תוצר עבודתו ועבודת מיקרו של סוכנים אשר מחפשים אחר פתרונות יצירתיים להתמודד עם

אובדן עבודה, מקצועות משעממים והאפרוריות של שגרת העבודה. יואב קניאס בוחן את מדור הייעוץ הפסיכולוגי והמיני "מתחת עלה התאנה", אשר התפרסם בשבועון הצבאי במחנה בשנות ה-80 של המאה ה-20, על מנת לאפיין את דרך הניסוח של חוויית ההתבגרות המינית והנפשית בישראל בעזרת השילוב בין מושגים מעולם הטיפול לבין שפה פופולרית-תקשורתית. גליה פלוטקין עמרמי בוחנת את תרגום המושג הקליני-פרטני "טראומה נפשית" למושג הקולקטיבי "טראומה לאומית", שאנשי בריאות נפש ישראלים ואמריקאים השתמשו בו בעקבות אירועי אינתיפאדת אל-אקצא ואסון התאומים. על בסיס ראיונות עומק עם מומחים ישראלים, רשמים אתנוגרפיים של הפרקטיקות המקצועיות שלהם וניתוח מחקרים מדעיים שפורסמו בכתבי עת, פלוטקין עמרמי מראה שלא ניתן להסביר את הופעתו של המושג "טראומה לאומית" רק כמהלך מכוון של אנשי בריאות הנפש – הוא גם תוצר בלתי מכוון של הפרקטיקות המדעיות שלהם, המשקפות תמורות תרבותיות במערב בעידן הנוכחי. מיה מוכמל עוסקת באבחון רפואי ופסיכיאטרי של אנשים שחוו עינויים. כלי ההערכה המקובל לתרגום ההשפעות הנפשיות של אלימות פוליטית לשיח מקצועי המשמש ארגונים לא-ממשלתיים (NGOs) ומקובל בבתי משפט נקרא "פרוטוקול איסטנבול". מוכמל מצביעה על המתח האינהרנטי בניסיון של קבוצת אנשי בריאות נפש ורופאים פלסטינים וישראלים לנסח מסמכים בשפה פסיכיאטרית א-פוליטית כדי לקדם מאבק אתי-פוליטי.

שלושת המאמרים שקובצו תחת השער השני מוקדשים להגירתם של מושגים פסיכולוגיים ותפיסות פסיכולוגיות של רווחה וחולי נפשי לאזורים לא-מערביים. יוליה לרנר וקלאודיה זבנוביץ' בוחנות כיצד מתפתחת ברוסיה הפוסט-סובייטית שפה חדשה של רגשות, חיים אישיים ודיבור בענייני הפרט. על סמך ניתוח של תהליך השינוי האישי המתרחש בתוכנית הריאליטי "משפט האופנה", המשודרת בטלוויזיה הרוסית, המחברות מראות ששיח זה מאמץ מרכיבים של השפה הטיפולית שמקובלת בתרבות הפופולרית המערבית ומביית אותם אל הסביבה הרוסית המקומית, אגב שילובם עם מרכיבים נוספים מעולם "משפט החברים" של התקופה הקומוניסטית ו"שיחת המטבח" הסובייטית. במרכז עבודתה של לאה דוד עומד השימוש ברטוריקת הפוסט-טראומה (PTSD) על ידי ממשלות סרביה השונות לאחר ההפיכה של משטר מילושביץ' בשנת 2000, המשמש לעיצוב הזיכרון הלאומי בהתאמה הן לדרישות הבין-לאומיות והן לדרישות המקומיים. רטוריקה זו, בגרסתה הסרבית, אפשרה להבנות את הוטרנים כקורבנות האולטימטיביים של המלחמות של שנות ה-90. קרול קידרון דנה בקשיי התרגום הטיפולי דרך דיון בניסיון ליצור טיפול מותאם מבחינה תרבותית. בעקבות ראיונות עומק אתנוגרפיים עם צאצאים של ניצולי רצח העם הקמבודי – הקמר – היא מסבירה את עיגונם של סיפוריהם על אודות הפגיעות וההתאוששות של משפחותיהם לאחר רצח העם בעקרונות בודהיסטיים. מול סיפורים אלו היא מעמידה ניתוח ספרות על פרקטיקות הטיפול המערביות שפותחו עבור ניצולי הקמר אגב שילוב בין התפיסה המערבית לבודהיסטית בכל הנוגע לבריאות/חולי ולטיפול בטראומה.

השער השלישי כולל ארבעה מאמרים שעוסקים, ללא מיקוד גיאוגרפי, במעברים על מפת המדע וסביבה, בכניסתם של מרכיבים תרבותיים חיצוניים אל השיח הטיפולי המקצועי, בנדידה ובשילוב בין סוגי שיח מקצועיים שונים, בדרך שבה מרכיבים של השיח הקליני מיתרגמים לביטוי עצמי של חולים ובדרך שבה מעברים אלו תורמים להתחדשות השיח הטיפולי במרחב הציבורי. מתן שחק עוסק בשני תרגומים משולבים שמאפיינים את תחום בריאות הנפש בשלושת העשורים האחרונים: תרגום אידיאל האושר לקטגוריות ולפרקטיקות פסיכולוגיות מצד אחד, ותרגום השיח הפסיכולוגי-טיפולי לשפה חיובית מצד אחר. הוא מראה שלא מדובר בהתחדשות מדעית-מקצועית בלבד, אלא גם בחיבור תרבותי אל חברה שבמרכזה עומד היגיון המסחור והצריכה. שחק טוען שהגיונות אלו נבנים אל תוך השיח הטיפולי החדש, בכך שהוא משנה את אמות המידה להערכת הטיפול ותכליתו (יעילות, חסכנות, הגברת הפריון/פרודוקטיביות/רווחה נפשית), מציע טכנולוגיות מדידה, סיווג והערכה חדשות של הנפש ומעצב מודלים לפרשנות, המנחים את ההבנה וההכוונה העצמית בתהליך הטיפול. אסף פדרמן מתחקה אחר הנדידה של מושג ה-mindfulness (מודעות קשובה) מהמיקום המקורי שלו בתורת השחרור הבודהיסטית אל הסביבה הרפואית, המדעית,

והטיפולית במערב. בעקבות נידות זו, כיום אפשר למצוא התייחסות למודעות קשובה באלפי מאמרי מחקר מדעיים, בפרסומים פופולריים ובכינוסים מדעיים וטיפוליים רבים. פדרמן מצביע על התפקיד המרכזי שמילאו כמה דמויות מפתח, שאפשרו וקידמו את המהלכים בשדות שפעלו בהם, לעתים קרובות בכוונה מובהקת לקדם בדיוק את המצב החדש שבו תהפוך מדיטציה לחלק מהזרם המרכזי של הטיפול הנפשי המערבי. רינה דודאי מעלה שאלות בנוגע להעברת מושג הטראומה מתחום הטיפול לתחום הפואטי, כאשר היא מיישמת כלים הלקוחים מהפסיכולוגיה בניתוח הסרטים ואלס עם באשיר של ארי פולמן (2008) ומחבואים של מיכאל הנקה (2005). בד בבד, היא מתבוננת בדרך רפלקסיבית במהלך זה שלה ותוהה אם העברה של המשגה פסיכולוגית אל תחום חקר הקולנוע תורמת להבנת הטקסט הפואטי של הקולנוע, ואם היא יוצרת מרחבי התבוננות חדשים. בניגוד למאמרים האחרים בקובץ, המספקים ניתוח מעמיק של אופן תרגום כזה או אחר, במאמר המסיים אורי שויד מספק מבט ממעוף הציפור על היקף התרגום. לשם כך הוא עוקב אחר תנודתם של מושגים מרכזיים שרובם מופיעים במאמרים השונים באסופה זו. כך הוא בודק מעברים בין דיסציפלינות מדעיות לאורך כחמישים שנה בין 1965 ל-2012, ומראה בדרך כמותית וגרפית כיצד מושגים מהשיח הטיפולי שנדונו במאמרים השונים, כגון אושר, תשומת לב מודעת ופוסט-טראומה, מתפשטים מדיסציפלינות הטיפול והרפואה לדיסציפלינות אחרות, ולעתים הוא מצביע גם על מקורותיהם הקדומים יותר, בטרם הגיעו אל השיח המדעי-טיפולי. ממצאי ניתוח זה מציגים יחד את האופן שבו השיח הטיפולי נטוע בשדה המדעי כולו: מהן הדיסציפלינות השכנות, אילו דיסציפלינות אחרות מצטרפות תדיר למפה, אילו תחומי עניין שואבים השראה מהשפה הטיפולית ואילו מזינים אותה. למרות כל ההבדלים בגישות המחקר ובעמדות המוצא של המחברים, קיבוצם יחד יוצר תמונה מגובשת ומורכבת, ומוסיף נדבך חשוב למחקר ולדיון הציבורי על מקומו של השיח הטיפולי בתרבות של ימינו, גם בראייה הישראלית המקומית וגם במבט רחב יותר.

ⁱ Frank Furedi (2004). *Therapy Culture. Cultivating Vulnerability in an Uncertain Age*. London: Routledge; John L. Nolan, (1998). *The Therapeutic State: Justifying Government at Century's End*. New York: New York University Press; Eva Illouz, (2008). *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*. University of California Press

ⁱⁱ Phillip Rieff (1966). *The Triumph of the Therapeutic: Uses of Faith after Freud*. New York: Harper & Row
Peter Berger and Thomas Luckmann (1966). *The Social Construction of Reality*. London: Penguin Books ⁱⁱⁱ

^{iv} Ian Hacking (1986). "Making up People", *Historical Ontology*. Cambridge: Harvard UP, pp. 99-114

^v ולטר בנימין (2002). "משימתו של המתרגם", תרגום: נילי מירסקי, בתוך: ז'אק דרידה, נפתולי בבל, תרגום: מיכל בן נפתלי, תל אביב: רסלינג.

^{vi} פול ריקר (2006). על התרגום, תרגום: שי רוז'נסקי, תל אביב: רסלינג.